

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Dilbilim Bölümü

DBB 301 Metindilbilim
Açık Ders Notları

Prof. Dr. Gülsün Leylâ Uzun

o BAĞLAŞIKLIK ÜZERİNE AYRINTILI GÖZLEMLER

Dilbilgisel Bağlılık

- ✓ Gönderim
- ✓ Eksiltme ve değiştirme

Eksiltme, metinde daha önce bütüncül bir yapı içinde geçen bir metinsel ögenin yüzey metinden çıkarılmasıdır. Metinsel ilişkiler, örneğin, gönderim bağıntısı atılan ögenin alıcı tarafından çıkarımsal olarak tamamlanmasını öngörür. Bu nedenle eksiltme bütünüyle diliçi bağlamın varlığına dayalı bir dilsel düzenlemedir.

Olası bütüncül yapılar şunlardır:

- Yüklemi kuran çekimli eylem özne gerektirir.
- İyelik ögesi tamlayan öge gerektirir.
- Geçişli çatıdaki yüklemcil öge nesne gerektirir.
- Belirteç yüklemcil öge gerektirir.

Örnek (1)

(Ben) Bundan 52 yıl önce, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi'nde Türk dili ve edebiyatı öğrenimine başladığımda, lisede **(benim)** öğrendiklerimin dışında, Türkçenin geçmişi, **(Türkçenin)** dünyadaki yayılımı, özellikle de **(Türkçenin)** gücü konusunda pek bir şey bilmiyordum. Geçen bunca yıl boyunca, önce öğrenci olarak, sonra da dilbilime yönelip akademik yola girince **(benim)** öğrendiklerimi, daha sonra da **(benim)** kişisel çalışmalarımın **(bana)** kazandırdıklarını düşününce Türkçe, engin bir deniz olarak **(benim)** karşıma çıktı.

(D. Aksan, Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını)

Değiştirme ise değiştirme öğeleri olarak adlandırılan örneğin “öyle” gibi işlevsel metin öğelerini, metinde kendilerinden önce geçen adlar, eylemler ya da öbeklerle değiştirme düzenlemesidir. Değiştirme de eksiltme gibi bütünüyle diliçi bağlama bağlıdır. Yani, değiştirme bağıntısı taşıyan birimlerin her ikisi de metinde bulunur.

Örnek (2)

Akşam kız arkadaşıyla buluşmuş, sinemaya gitmişler sonra onu eve bırakmış. **Öyle** söylüyor.

Yukarıdaki örnekte “öyle” sözcüğü metin akışı içinde önceki tümcenin tamamının yerine kullanılmaktadır.

Örnek (3)

a. — Ahmet ödevlerini yaptın mı oğlum?

— (**Ödevlerimi**) Çoktan yaptım anne!

b. — Ahmet, çantamı düzeltip dişlerini de fıraladın mı oğlum?

— (**Çoktan çantamı düzeltip dişlerimi fıraladım anne!**) = Çoktan yaptım anne!

✓ Bağlalı bağlaşıklık

Bir metindeki dilbilgisel bağlaşıklığın tipik araçlarından biri de bağlalardır. Bağlaçlar metindeki öbekleri, tümceleri ya da tümce öbeklerini birbirine dilsel olarak eklemelerken, metinler içinde ayrıntılandırma, genişletme ve güçlendirme işlevlerine yönelik olarak kullanılır. Bu işlevleriyle kullanılırken metin alıcısı için metindeki tutarlılık ilişkilerini de açık hale getirirler. Halliday ve Hasan bağlaçları en yalın biçimde řu alt türlere ayırmaktadır:

- Ekleyiciler; ve, bunlara ek olarak
- eliştiriciler: fakat, ama
- Nedenleyiciler; çünkü, bu nedenle
- Zamansal bağlaçlar; sonra, sonradan

Örnek (4)

Cümbüş apartmanı... İstanbul'un orta halli semtlerinin birinde dışarıdan kendi halinde görünen tipik bir apartman ve Mehmet Bey de kendi halinde bir işçidir. Çocukları olmamasına rağmen yirmi yıl büyük bir aşkla hayatını paylaştığı eşini kanser yüzünden kaybettikten sonra ev değiştirmeye karar vermiş ve her gün işe gidip gelirken önünden geçtiği cümbüş apartmanındaki satılık ilanlarının çokluğu dikkatini çekmişti. Mehmet Bey kiralık bir daire istiyordu ama ilan sahipleriyle bir konuşmaya karar verdi. Çünkü bu apartmandaki adını koyamadığı bir şey onu çekiyordu...

A) Sözcüksel Bağlılık

Sözcük tekrarıyla yineleme	İlişkili sözcüklerle yineleme
Aynı sözcüğü tekrarlama	Aynı kökten türemiş farklı sözcük türlerindeki sözcükleri kullanarak yineleme
	Eş anlamlı ya da yakın anlamlı sözcükleri kullanarak yineleme
	Üstterim-altanamlık ilişkisi içeren sözcükleri kullanarak yineleme
	Genel sözcükleri kullanarak yineleme
	Zıt anlamlı sözcükleri kullanarak yineleme
	Parça-bütün ilişkisi kuran sözcükleri kullanarak yineleme
	Eşdizimli sözcükleri kullanarak yineleme

Örnek (5)

Hükümetin **enflasyonla** mücadelesi sürüyor. Bu yıl alınacak önlemlerle **enflasyon** inişe geçecek.

Örnek (6)

Ahmet sınavı **başardı**. **Başarısı** tüm ailesini sevince boğdu.

Örnek (7)

Bizim **oğlan** çok yaramaz. **Çocuğum** şunu yapma, bunu yapma dersin anlamaz.

Örnek (8)

Bir **oğlan** ağaca tırmanıyor. **Aptal**, dikkatli olmazsa düşecek!

Örnek (9)

Modern dünyada herhangi bir alanda insan kalarak **yükselmek** çok zor. **Alçalmaksa** o kadar kolay ki...

Örnek (10)

Sonbaharda, her bir **yaprak** muhteşem birer müzik aletine dönüşür. Her bir **ağaç** da insanoğluna bu müzik aletinin uyumundan oluşan birer senfoniye sunar.

Örnek (11)

Okullar iki hafta sonra açılacak. **Öğrenciler** yeni bir **öğretim yılının** heyecanını şimdiden yaşamaya başladılar bile. **Zil** çalacak ve **öğretmenler** sınıflarına ışık saçmak üzere girecek...

Örnek (12)

KARDELENLER

Onların her birini ayrı ayrı anlatmak nerdeyse olanaksızdır. Çünkü hepsi birbirine benzer. Henüz cemreler bile düşmeden, kışın hükmü sürerken sessiz kar örtüsü üstünde kimsenin beklemediği bir zamanda açarlar. O kadar güzel, diri ve nadirdirler ki insan ağlayabilir. Uçuk sarıdır renkleri. Titreyen iri taçyapraklarında küçük kar taneleri işıldar.

Sabahın bilinmeyen bir saatinde birden açarlar. Karanlık toprağın beyaz kabuğunu çıtırtılarla kırar, bir silkinişle kaldırır başları. Durur, şaşkınlıkla dünyamıza bakarlar. Karlı kıyılarda, uçsuz bucaksız yaylalarda, dağ göllerinin kıyılarında. Bir tavşan bir avcı ya da nereye gittiği belirsiz bir yolcu görür onları. ``Kardelenler" der, sevinçle ``bu yıl daha da erken açtılar" Dağınık sarı lekelere bakar bir süre. Koparmaya kıyamaz. Sabaha karşı öten ilk horozu düşlerinde gören çocuk gibi, bakar ve gülümser yalnızca.

(Onat Kutlar, Kardelen'lerden)

TEMEL KAYNAKLAR

Beaugrande, R. A.de.; W.U. Dressler (1981). *Introduction to Text Linguistics*. Longman: London.

Beaugrande, R. de (1984). *Text Production*. Ablex Publishing Corporation.

Brown, G., G. Yule (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jurafsky, Daniel and James H. Martin (2009) *Speech and Language Processing: An Introduction to Natural Language Processing, Computational Linguistics, and Speech Recognition* (2nd ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall. (Chapter 21, Computational Discourse).

Halliday, M. A. K., R. Hasan (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.

Morris, Jane and Graeme Hirst (1991) *Lexical cohesion computed by thesaural relations as an indicator of the structure of text*. *Computational Linguistics*, 17 (1): 2

Uzun, G. Leyla (2011). *Metindilbilim*. A. S. Özsoy ve Z. Erk Emeksiz (Hazl.) *Genel DilbilimII* (152-180). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay.

Van Dijk, T.A. (1972). *Some Aspects of Text Grammars: a Study in Theoretical Linguistics and Poetics*. The Hague: Mouton.

Webber, Bonnie, Markus Egg and Valia Kordoni (2012) *Discourse structure and language technology*. *Natural Language Engineering* 18 (4): 437–490.

Werlich, E. (1982). *A Text Grammar of English*. Heidelberg: Quelle and Meyer.